

Landsognene.

Hatsted Sogn omgivet af Annexet Skobøl, Mildsted, Svesing, Olderup, Trelstorp, Breklum og Bredsted Sogne samt af Vesterhavet. Kirken vestligt i Sognet, 3/4 Miil nordvest for Husum og 1 1/2 Miil syd sydøst for Bredsted. Arealet, ca. 7690 Tdr. Land, bestaaer i den sydlige Halvdeel af høitliggende, sandet og sandmuldet Geestland (en Høideryg løber fra Vest til Øst, paa hvilken den høiere Deel af Byen Hatsted med Kirken og Møllen samt længere mod Øst Egnens høieste Punct Mikkelbjerg) med endeel Hedeland mod Sydost, hvorimod den nordlige Halvdeel bestaaer af fladt, mindre godt Marskland (Hatsted-Marsk og Hatsted-Kog). En kort Strækning af Geesten naaer ud til Havet, saa at Havdiget ophører her. Arlaa danner Sognets Nordgrændse. Tønder-Bredsted-Husum Chaussee passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Hatsted, deelt i Hoch- og Sied-Hatsted, med Kirke, 2 Præstegaarde, Skole, 3 Kroer, Fattighuus og Vindmølle, Vobbenbøl med Skole og Kro, Horsted med Skole og 2 Kroer; Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder ere Drift, Kornmaas, Hahnkamp, Sotelbjerg, Schutzburg, Friedensthal, Kronenburg og Mikkelbjerg Vindmølle; fornævnte Byer og Steder ere alle beliggende paa Geesten, hvorimod efterfølgende Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder ere beliggende i Marsken: Sterdebøl, Lundenberg med Skole, Herstum, Altendeich med Skole, Østermark, Tedebøl, Feddersborgkro og Nordkog. Ialt i Sognet 2 Præstegaarde, 230 Gaarde, 23 Huse med Jord og 11 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 58 Gaarde og 20 Huse.

Indvaanere: 1558. Landbrug er Hovederhvervet. Ved Digearbeide have nogen Bifortjeneste.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner 8 af Husum Amts Lægder, nemlig 57de - 64de. Sognet er deelt i 4 Bondefogeddistricter: Hatsted, Hatsted-Marsk, Horsted og Vobbenbøl. De i Hatsted-Marsk beliggende Byer Store- og Lille-Ellerbøl, der i kirkelig Henseende høre til Breklum Sogn (see dette), høre i enhver anden Henseende hertil Sognet.

Kirken eier i Capitaler 4488 Rd. Skobøl Sogn er Annex til Hatsted Sogn; ved disse tvende Kirker er ansat en Hovedpræst og en Compastor; Præstekaldene ere

Valgkald. Kaldenes Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til resp. 965 Rd. og 400 Rd. Kirkesproget er Tydsk. Fattigvæsenet eier Legater til et Beløb af 4300 Rd.

I Hatsted er en Sparekasse, hvori ved Udgangen af 1860 indestod paa Interessenternes Conto 38,165 Rd. I Hatsted findes ogsaa et Brandassuranceselskab.

Kirken ligger høit og er en meget betydelig Bygning, hvis anseelige Taarn med sit slanke Spiir, der naaer en Høide af 130 Fod, er synligt i flere Miles Afstand til alle Sider. Saavidt Overkalkning tillader at see det, er den egentlige Kirkebygning opført alene af brændte Muursteen. For den ydre Betragtning tager det sig ud, som om Kirken havde et dobbelt Chor, idet der nemlig fra den med Skibet forbundne lavere og smallere Chorfiirkant mod Øst springer en endnu mindre, tredie fiirkantet Bygning frem, til hvis østlige Muur endelig endnu slutter sig en Halvrunding (Absis). Dette Kirkens sammensatte Udseende har foranlediget den Antagelse, at det nuværende Chor var Kirkens oprindelige Skib, og at det først var blevet taget i Brug som Chor i en senere Tid. da det stigende Folketal havde gjort det nødvendigt at udvide den lille Kirke mod Vest ved at tilbygge det nuværende meget brede og lange Skib.

Denne Antagelse er imidlertid aldeles urigtig. I sig selv vilde det allerede være meget usandsynligt, at der i en saa forholdsvis kort Tid, som den, hvorom her maatte være Tale, skulde være foregaaet en saa høist paafaldende Forandring i Menighedens Folketal og Vilkaar, som det herved maatte være nødvendigt at forudsætte. Dog paa denne Side af Sagen behøves der ikke at lægges videre Vægt, da Bygningen selv giver tilstrækkelig Oplysning i saa Henseende. Hvad man har anseet for Kirkens ældste og oprindelige Chor, viser sig nemlig ved sit Muurværk og ved de lave segmentale Buer, hvormed Vinduer o.s.v. ere sluttede foroven, som en meget seen Bygning fra Middelalderens Slutningstid og som yngre end begge de to vestligere Afsnit, hvilke derimod udgjøre een sammenhængende Bygning, der altsaa fra først af, ligesom den Dag idag har udgjort Kirkens Chor og Skib. Forbindelsen mellem den østligste Tilbygning og Choret tilveiebringes ogsaa i det Indre blot ved en almindelig Døraabning, og den østlige Forlængelse har saaledes afgjort Charakteren af et Capel, i hvis Alternische et af de fire særskilte Altere maa antages at have staaet, som Kirken i Slutningen af Middelalderen havde foruden Hovedalteret. Senere er dette Locale, der er dækket med en ret smuk gothisk Krydshvælving, og hvis Vestmuur er forsynet med tvende Nischer for Helgenbilleder, blevet benyttet som Sacristi eller "Garvekammer"; men saavel Beliggenheden som hele Anordningen deraf gjør det lidet rimeligt, at det fra først af skulde være bygget til dette Brug, og den tilmurede Dør, som endnu sees paa Chorets nordlige Side, tyder ogsaa paa, at Hatsted Kirke tidligere har havt sit Sacristi herhenne paa den for denne Slags Tilbygninger almindeligste Plads.

Hvad endelig den Omstændighed angaaer, at det omhandlede østligste Afsnit af Kirken ikke blot er forsynet med en rund Absis, men ogsaa i det Ydre under Taget er prydet med en Slags - rigtignok meget karakterløs - Rundbuefrise, da

vil dertil kun være at sige, at vi heri have et Par staaende Exempler paa, hvorledes man meget ofte hertillands, og navnlig da ved vore Landsbykirker, lige til Middelalderens Slutning er vedblevet at gjentage gamle Forbilleder, som under Bygningskunstens Udviklingsgang andetsteds forlængst vare blevne forladte.

Den egentlige Kirkebygning, der er uden Hvælvinger og ved sine spidsbuede Former af Indgangsdøre, Chorbue og gamle Vinduer viser, at den i alt Fald ikke kan være ældre end fra det 13de Aarhundrede, er ogsaa for Størstedelen smykket med en Rundbuefrise af en seen Charakter. Dog er Chorets Frise dannet paa en endnu simplere Maade ved Muursteen, der ere stillede i en skraa Retning imod hinanden, og bæres af smaa Kragstene. Maaskee er denne Form af Frisen her, saaledes som det ofte er Tilfældet andetsteds, først indkommen ved en senere Restauration.

Kirkens Taarnbygning har forneden hele Kirkeskibets Brede, hvorimod den over Taget bliver meget smallere. Det har i hele sit Anlæg megen Lighed med Taarnet i Breklum (see foran S. 215), men det er neppe som det derværende samtidigt med Kirken selv, da det for Størstedelen er opført af et andet Materiale, nemlig af særdeles store, men kun meget raat tilhuggede Granitkvadre, hvilke navnlig paa de meest udsatte Sider, imod Syd og Vest, naae næsten heelt op til de fire Gavle, over hvilke det ottekantede, med Spaantag dækkede Spir stiger iveiret. Dette Taarn er oftere blev truffet af Lynilden, navnlig den 9de Januar 1827, ved hvilken Leilighed Skaden taxeredes til henimod 3000 Rd. Cour., og senere uden væsentlig Skade i Aaret 1859 den 25de September.

- Hatsted Kirke, hvis Anseelse i Middelalderen bl. A. fremgaaer deraf, at den hørte iblandt de høiest beskattede Kirker i Slesvig Bispedømme, gjør endnu et ret storartet og rigt Indtryk paa den Indtrædende. Dens Prædikestol fra 1641 og de tre Rader Stolestader i det meget brede Skib, hvilke skrive sig fra samme Aarhundredes Slutning, vidne ved deres smukke Egetræes-Snitværk om den dertil hørende Menigheds Velstand og tillige om de dygtige Træskjærere, der endnu paa den Tid fandtes i denne Egn af Landet *).

*) Det er ikke blot i Kirkerne. at man i det sydvestlige Slesvig træffer smukke Arbejder udskaarne af Egetræ fra det 17de Aarhundrede; som det synes have de velhavende Beboere i disse Egne ogsaa havt deres Boliger rigeligere forsynede med store og smukke Ægetræes-Skabe o. s. v., end det noget andet Sted hertillands vides at have været Tilfældet.

Over Indgangen til Choret hænger et legemsstort Crucifix, og bag det seer man noget lavere Frelseren siddende imellem Apostlene, der staae i en lang Række, Halvdelen paa hver Side, deelt hen over Chorbuen. Alle disse Figurer skrive sig fra Middelalderen; dog er Malingen senere fornyet. Inde i Choret staaer den af Malm støbte Døbefont, der bæres af de fire Evangelister, og om hvilken Indskriften: "*Lorens Karsten Rodtgeter invento. Husum 1647*" giver os nærmere Underretning.

Kirkens Alter har ikke blot Interesse ved sin store, af Træ udskaarne Tavle fra Slutningen af Middelalderen, paa hvilken Hovedfremstillingen som sædvanligt

indeholder Korsfæstelsen med talrige Figurer af Ryttere, Bøddler, Kvinder o. s. v., og hvis Fløie vise os Bebudelsen, Hyrdernes Tilbedelse, de hellige tre Konger og Omskjærelsen, men ogsaa ved sit gamle af store røde brændte Steen opmurede Bord, der ligeledes skriver sig fra Middelalderen. Midtfor ligger ovenpaa dette endnu den mørke fiirkantede Steen, omtrent 10 Tommer paa hver Led, hvorunder den Æske med Reliquier findes, hvilke intet katholsk Alter kan undvære. Endvidere er Forsiden af det gamle Alterbord prydet med gjenembrudt Egetræs-Snitværk i smukke gothiske Mønstre, afdeelte i tvende Rækker med fire Feldter i hver.

I Valdemar II.'s Jordebog af 1231 nævnes "Hattastath" som Kongsgods. Store- og Lille-Ellerbøl hørte forud til Wartinghusen Kirke, som gik under i en af de store Vandfloder (1300 eller den store Mandrenkelse 1362); de begrave deres Døde paa Hatsted Kirkegaard, men høre forøvrigt i kirkelig Henseende til Breklum Sogn.

Hatsted Sødige, der ligger meget udsat og er draget i store Krumninger, har fra gammel Tid af været kostbart at vedligeholde; saavel dette, som formodentlig ogsaa en fremtrædende Tilbøielighed hos Hatstederne til denne Verdens Glæder har givet Anledning til det gamle Riim:

*"Hadden de Hattsteder nich de böse Dick,
Se kam nümmen in't Himmelrick."*

Om Vobbenbøl anføres, at den indtil 1436 hørte til Morsum Sogn paa Nordstrand.

Skobøl Sogn, Annex til Hatsted Sogn, omgivet af dette og Mildsted Sogn samt af Vesterhavet. Kirken nordvestligt i Sognet, 1/2 Miil nordvest for Husum og 1 3/4 Miil syd sydøst for Bredsted. Arealet, ca. 1545 Tdr. Land, bestaaer for Størstedelen af høitliggende, sandet Geestland (Skobøl-Bjerg); kun i den sydvestlige Deel af Sognet findes noget Marskland (endeel af Porrenkog). Sognets Beliggenhed er især mærkelig ved, at Geesten her naaer heelt ud til Havet; Landet behøver saaledes ikke at beskyttes ved Diger; denne Digeafbrydelse strækker sig, som foranført, ind i Hatsted Sogn.

I Sognet: Byerne Skobøl med Kirke, Skole og Kro, Halebøl, Hokkenbøl med Biskole og Kro, og Lund. Ialt i Sognet 63 Gaarde, 7 Huse med Jord og 12 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 1 Gaard og 5 Huse.

Indvaanere: 473. Landbrug er Hovederhvervet. Byerne Skobøl og Halebøl drive noget Fiskeri samt Reiefangst.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner Husum Amts 54de, 55de og 56de Lægd. Sognet er deelt i 3 Bondefogeddistricter: Skobøl, Halebøl samt Hokkenbøl og Lund.

Kirken eier 1532 Rd. Kirkesproget er tydsk. Fattigvæsenet eier Legater til et Beløb af 1610 Rd.

Kirken, opført deels af Kvadersteen, deels af Muursteen, har et lille Taarn, hvilket blev opført 1785 istedetfor det ved en Reparation 1779 nedstyrkede meget høie Taarn; uden Hvælvinger; smuk Prædikestol af udskaaret Egetræ. Sognets ældste Navn er Skovby. Det blev annecteret Hatsted 1807.

P. G. Grandgaard, Versuch einer Beschreibung des Kirchspiels Schobüll i Prov. Ber. 1797, S. 107 - 141.

Olderup Sogn omgivet af Hatsted, Svesing, Fjorde og Trelstorp Sogne. Kirken østligt i Sognet, 1 Miil nordøst for Husum og 4 1/2 Mile sydvest for Flensborg. Arealet, ca. 2747 Tdr. Land, bestaaer for Størstedelen af sandet og sandmuldet Geestland med endeel Hede og Moseland især mod Syd (Olderup-Mose); kun i det nordvestlige Hjørne findes noget Marskland, idet noget af Hatsted-Marsk hører her til Sognet. Arlaa løber gennem gode Enge og danner Sognets Nordgrændse. Husum-Flensborg og Husum-Bredsted-Tønder Chausseer passere Sognet.

I Sognet: Byen Olderup med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro; Arlevadhede og Arlevadmark ere Benævnelser for endeel adspredt liggende Huse, fornemmelig Parceller af det udparcellerede Gods Arlevad; Arlevadgaard, Karlskro Skole og Kro paa Arlevadhede. Ialt i Sognet Præstegaarden, 47 Gaarde, 21 Huse med Jord og 21 Huse uden Jord.

Indvaanere: 520. Landbrug er Hovederhvervet. Tørveproductionen er ikke ubetydelig, og noget Vox og Honning afsættes til Husum.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner Amtets 65de og 66de Lægd. Sognet er deelt i to Bondefogeddistricter: Olderup og Arlevad. Kirken eier Capitaler til et Beløb af 6000 Rd. Præstekalde: besættes umiddelbart af Kongen. Kaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til 580 Rd. Kirkesproget er blandet. Kirken er lille, rundbuert, af Kampesteen, uden Taarn og Hvælvinger.

Olderup Sogn hørte forhen ganske under Godset Arlevad, hvorfor det ogsaa har sin egen Communalforfatning udenfor Amtets almindelige; at Præsten her vælges af Kongen umiddelbart, er ligeledes begrundet i Godseiernes tidligere Patronat. Godset Arlevad, hvortil hørte Kirkebyen Olderup med Arlevadhede (11 1/3 Plov), af Arenfjorde 2 1/3 Pl., Bomsted 1 3/4 Pl., Ypersted 1/3 Pl., Langehorn 3 1/4 Pl., Vitbæk 1 Pl., Ostenfeld 3/4 Pl., Østerhusum 1/2 Pl., Øster- og Vester-Orsted 1 Pl., udparcelleredes 1772.

Godset tilhørte i det 16de Aarhundrede Jacob Frese, efter ham ved Midten af Aarhundredet Otto Ratlow, derefter Paul Rantzau til Bothkamp og dennes Søn Melchior Rantzau, af hvem Statholderen Heinrich Rantzau kjøbte det; dennes

Svigerson Frederik von Ahlefeldt paa Søgaard eiede det i Begyndelsen af det følgende Aarhundrede; Sønnen Frantz v. Ahlefeldt afhændede det til Hertuginde Augusta, efter hvis Død 1639 det forblev ved det hertugelige Huus og gik derefter over til at blive Domaine. Arlevad kaldes undertiden Rothehaus, formodentlig fordi Gaarden var opført af røde Muursteen; den er afbildet iblandt Heinrich Rantzaus øvrige Gaarde og viser sig i Afbildningen som et toetages eetfløiet Huus.

Paa Arlevad Hede havde den svenske General Steenbok i Aaret 1713 en Leir.

Svesing Sogn omgivet af Olderup, Hatsted, Mildsted, Ostenfeld, Treja, Fjorde og Trelstorp Sogne. Kirken sydvestligt i Sognet, 3/4 Miil øst nordøst for Husum og 3 1/2 Mile vest for Slesvig. Arealet, ca. 14,979 Tdr. Land, bestaaer især i den nordlige Deel af høitliggende Geestland med store Hedestrækninger; ikke ubetydelige Rester af de fordums store Skove findes i Sognets østlige og nordlige Deel, hvoriblandt den til det 2det Gottorpske Skovdistrict hørende Statsskov Immingstedskov (Vesterskov), 150 1/2 Td. Land stor; Jordsmonnet er af sandmuldet og sandet Beskaffenhed. Arlaa løber gennem gode Enge og danner Grændsen mod Nord; den optager et Syd fra kommende mindre Vandløb. Husumaa udspringer her i Sognet og danner paa en Strækning Sydgrændsen. Flensborg-Husum Chaussee og Landeveien fra Slesvig over Treja til Husum passerer Sognet; ligeledes passerer den sydslesvigske Jernbane Sognet, og ved Stationen Øster-Orsted forene dens tvende Arme sig.

I Sognet: Byerne Svesing med Kirke, Præstegaard, Skole og Kro, Høifjorde med Biskole, Immingsted med Skole, Kro og Skovfogedhuus, Arenfjorde med Skole og Kro, Vester-Orsted med Skole, 2 Kroer, 1 Teglværk og 2 Vindmøller, Øster-Orsted med Skole, Kro og Jernbanestation. Samlinger af Beboelser og enkelte liggende Steder ere Store- og Lille-Bremsborg med Skole, Vesterholt, Brandenburg, Arl, Haneborg, Syderholt, Ausborgkro, Engelsborgkro, Feddersborgkro, Kielkro, Holager og Baggeskov. Ialt i Sognet Præstegaarden, 122 Gaarde, 65 Huse med Jord og 76 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 20 Gaarde og 52 Huse.

Indvaanere: 1876. Landbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner 15 af Husum Amts Lægder, nemlig 1ste - 15te. Sognets 6 Byer have hver sin Bondefoged. Kirken eier noget Land i Hatsted-Marsk og i Capitaler 2320 Rd. Præstekaldet er et Valgkald. Kaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til ca. 900 Rd. Kirkesproget er blandet.

Kirken, med et lavt Taarn, et opført deals af Kampesteen (Skibet og Taarnet), deals af store Muursteen (Choret *); under Taarnet og over Alteret hvælvet, forøvrigt med fladt Loft; Vinduerne henvise ved deres Form til Rundbuetiden;

gammel Altertavle og et Crucifix af Træsnit, dog uden Kunstværd. Indtil 1801 havde Kirken 2 Præster.

*) Naar Cypræus fortæller, at Kirken er opført af Muursteen fra Dannevirke, maatte dette altsaa kun kunne gjælde om Choret.

Sognets Navn skreves tidligere Svesum. Ved Kirken var indtil 1801 ansat to Præster.

Syderholt var i gamle Dage en Herregaard, der allerede nævnes 1495; den tilhørte Familierne v. Plessen og v. Leven, og 1636 Hertuginde Augusta; senere blev den Kammergods.

Ved Bremsborg findes Spor af nogle gamle Befæstningsværker. Paa denne Gaard fødtes 23de Juli 1777 af Bønderforældre den som Antiquar og Stænderdeputeret fortjente Justitsraad Claus Jaspersen.

Ostenfeld Sogn omgivet af Mildsted, Svesing, Hollingsted, Bergenhusen og Svabsted Sogne. Kirken midt i Sognet, 1 1/2 Miil. øst sydøst for Husum og 2 3/4 Mile vest sydvest for Slesvig. Arealet, ca. 12,256 Tdr. Land, er høitliggende Geestland (Sundsbjerg 181 Fod) med Affald mod Sydost, hvor langs Trenefloden findes betydelige Eng- og Mosestrækninger; ikke ubetydelige Skove findes i Sognet, deriblandt den til det 2det Gottorpske Skovdistrict hørende Statsskov Langhøvt, 161 Tdr. Land; noget Hede findes i Sognet; Jordsmonnet er af sandet og god sandmuldet Beskaffenhed. Trenefloden danner Østgrænsen; den optager et Vest fra kommende mindre Vandløb, der paa en Strækning danner Sognets Nordgrænde. Landeveien fra Husum over Hollingsted til Slesvig og Rendsborg passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Ostenfeld med Kirke, Præstegaard, Skole, 2 Kroer og Skovfogedbolig, Witbæk med Skole, 2 Kroer og 1 Teglværk, Winert med Skole, Kro og 2 Teglværker, og endelig den lille By Rott. Ialt i Sognet Præstegaarden. 121 Gaarde, 70 Huse med Jord og 77 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 10 Gaarde og 27 Huse.

Indvaanere: 1739. Landbrug er Hovederhvervet. Ved Skovarbeide og Forfærdigelse af Træarbeide haves nogen Bifortjeneste.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner 10 af Husum Amts Lægder nemlig 16de - 25de. Sognet er deelt i 3 Bylag, Ostenfeld, Winert og Witbæk, hver med sin Bondefoged ("Rechensmann"). Kirken eier i Capitaler 4232 Rd. samt har en betydelig Indtægt af den ca. 100 Tdr. Land store Kirkeskov. Præstekaldet er et Valgkald. Kaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til ca. 1700 Rd. Kirkesproget er tydsk. Sognet eier et af afdøde Gaardmand Hans Matzen i Aaret 1853 stiftet Legat paa 2000 Rd., hvoraf den aarlige Rente anvendes til uformuende Børns Opdragelse.

Den meget høit beliggende og med sit høie Spiir vidtomkring synlige **Kirke** hører, som den nu staaer, til de yngste, men ikke desto mindre i en vis Henseende til de mærkeligste af Sønderjyllands Kirkebygninger. Den er nemlig, saavidt vides, hos os et aldeles enestaaende Exempel paa, at der i en Tid, der ikke ligger længere tilbage, end at et Øienvidne endnu kunde være ilive, er bleven opført en fuldstændig og dertil ret anseelig Kirke af lutter huggen Granit i det Ydre.

Det er, som om Ostenfelderne ogsaa med Hensyn til deres Kirkes Klædning havde formaaet at følge nyere Tids Stik og Brug. Og hvad der gjælder om den egentlige Kirkebygning, - Skibet og den med en lige Østmuur sluttede Chorfiirkant -, gjælder ikke mindre om Taarnet og det foran Indgangsdøren paa Nordsiden tilbyggede Vaabenhuus eller Forstue, der her ikke blot kaldes, men ogsaa benyttes som "Lighuus".

- Da Byen Ostenfeld allerede omtales i det 14de Aarhundrede, og da "Sognet Ostenfeld" i Aaret 1407 nævnes som pantsat til Biskoppen, kan den Efterretning neppe være rigtig, at der her ikke skulde have været nogen Kirke før det nævnte Aar. Den tidligere Kirke har i Middelalderen været indviet til St. Peder, hvilket bl. A. fremgaaer af Indskriften paa den gamle Klokke: "*Sancte Peter bin ich geheten, de von Ostenfeld hebben mi laten geten von Arnt von Biøl MCCCCVII.*"

Paa et stort Pulpitur, der i den nuværende Kirke gaaer langs hen med hele Skibets nordlige og vestligt Side, og hvoraf Størstedelen allerede har tilhørt den gamle, findes der i et af de maledede Feldter en Afbildning af Kirkens Udseende, saaledes som dette var "Anno 1725." Tør man dømme efter dette, rigtignok meget ufuldkomne Maleri, maa man af Murenes røde Farve ledes til at antage, at Kirken dengang har været en Muursteensbygning. Det lave Taarn har paa dette Billede kun et simpelt Pyramidetag af en ringe Høide. Der omtales ikke, om der har fundet en Ildsvaade eller Nedstyrtning Sted, eller hvilken anden Grund det har været, der henimod Slutningen af forrige Aarhundrede foranledigede Ostenfelderne til at ombygge deres Kirke. Usandsynligt er det ikke, at Grunden fornemmelig har været den, at den gamle var bleven for lille for Sognets stigende Folketal, og at man istedetfor en Udvidelse har foretrukket at benytte Kirkens fra gammel Tid af usædvanlig store Hjælpekilder til at forskaffe sig en heelt ny, skønnere og mere anseelig Bygning.

Fremfor Alt var den dertil hørende, over 100 Tønder Land store Skov istand til at give et saa betydeligt Udbytte, at det derved bliver forklarligt, hvorledes en Menighed, der midt i den saakaldte "Oplysningens Tidsalder" havde Varme for Sagen, ogsaa kunde tilveiebringe Midlerne til at opføre sin Kirke paa en saadan Maade, at den minder om kirkelige Bygningsforetagender i Middelalderen. Det var i Aaret 1772, at den nye Bygning blev paabegyndt. Aarstallene 1775 og 1777, der findes paa dens nye Tilbehør, Prædikestol og Orgel, antyde vel omtrent Tiden, da den kunde tages i Brug af Menigheden. Endnu manglede Taarnet. I Stenen over Indgangsdøren til dette findes Aarstallet 1802 indhugget til Minde om, at man dengang begyndte paa dettes Opførelse.

Det kan ikke betvivles, at de nuværende Mure endnu for Størstedelen staae paa de ældres Grundvold, og det er endogsaa sandsynligt, at Noget af den indre Side af den ældre Kirkes Mure er blevet bibeholdt. Alligevel overbeviser man sig ved Betragtningen af Bygningen lettelig om, at det er med fuld Føie, at der ikke tales om en Restauration, men om en Ombygning af Kirken.

Ikke blot vidne Enkelthederne, saasom de store rundbuede Vinduesaabninger - der ere forsynede med uhyggeligt udseende, fængselsagtige Jernstænger indenfor de hverdagsagtige Rammer og Indfatninger af Træ - ganske om den nyere Tid, men hele Opførelsesmaaden og Behandlingen af de store Granitkvadre i det Ydre afvige kjendeligt fra den hertillands i Middelalderen sædvanligt brugelige Fremgangsmaade.

Om nogen fremspringende Sokkel for Bygningen er her ikke Tale. De mægtige Bygningssteen ere vel kløvede og raat tilhuggede i Kvaderform, saaledes at de vandrette Fugelinier kunde holdes; men de ere ikke paa den middelalderlige Maade omhyggeligt afbanede. Ogsaa andetsteds paa Halvøen er dette Slags Granitmuurværk temmelig hyppigt blevet anvendt, især i 17de og 18de Aarhundrede, saavel i profane som i kirkelige Bygninger. Mange sønderjydske Kirketaarne og Vaabenhuse bære Vidnesbyrd derom. Men udenfor Kirken i Ostenfeld er det dog, saavidt bekjendt, ellers kun enkelte større eller mindre Afsnit deraf, der kunne være at nævne og sammenholde med denne det sidste Aarhundredes fuldstændige Granitbygning.

Hvad Kirkens Taarn angaaer, da har dets Steenbygning kun samme Høide som Skibet; derovenover kommer endnu et betydeligt Afsnit med fire lodrette Sideflader, der dannes af Tømmerværk, som er beklædt med sort tjærede Bræder, og endelig stiger derover det høie Spiir iveiret med sit Kobbertag. I det Indre af Kirken, der er overhvælvet med hvide Tøndehvælvinger af Træ, besatte med Guldstjerner, mødes Nyt og Gammelt paa en forunderlig Maade.

I Choret tilhører den raat huggede Granitdøbefont med dens Himmel over, der er til at hidse op under Loftet, endnu den gamle Kirke. Det Samme er vistnok ogsaa Tilfældet med det murede Alterbord ligesaavel som med det derover værende plumpt udskaarne og i nyere Tid stygt opmalede Fløialter med en stor Fremstilling af Korsfæstelsen i Midten og fire mindre af Bebudelsen, Tilbedelsen i Stalden, Fremstillingen i Templet og Hyrdernes Tilbedelse paa Fløiene. Paa Chorets sydlige Muur findes endnu nogle Figurer, der have hørt til et gammelt Sidealter.

I en skarp Modsætning til alt dette Gamle staaer det nye Orgel, ikke blot ved Arbeidets egen Charakter, men endnu allermest derved, at det paa den for 18de Aarhundredes Slutning ejendommelige Maade er anbragt ligeover det førstnævnte, for Tiden benyttede, gamle Alter.

Ogsaa i Kirkens Skib findes en betydelig Deel gamle af Træ udskaarne og malede Billeder fra Middelalderen, navnlig et stort Crucifix med den sørgende

Maria og Johannes ved Siden, og desuden en heel Række mindre Helgenbilleder, hvilke sikkert oprindeligt ligesom hine have prydet den gamle Kirkes Chorbue.

Sognets Navn skreves tidligere Ostenfjold, Ostenfyal d. e. Øster-Fjölde. Beboerne nedstamme fra en indvandret, rimeligviis østfrisisk (og ikke, som man har meent, vendisk) Coloni; de siges at være komne 1400, og skulle først have boet i Byen Rott. Medens derfor Bygningsmaaden og Sproget er fremmed, og Beboerne lige til vor Tid (navnlig blandt Fruentimmerne) have bevaret en eiendommelig Klædedragt, vise Gravhøienes Navne m. m. den til en oprindelig dansk Befolkning. Fra det 181 Fød høie Sundsbjerg øst for Kirkebyen haves en viid og skjøn Udsigt.

Mildsted Sogn. Dette anseelige Sogn omslutter ganske Staden Husum (der ogsaa tidligere hørte hertil) og strækker sig, heri indbegrebet Sydermarsk med Margretekog og Darrigbølkog samt en Deel af Damkog, der have særskilte fra Sognets adskilte Communeforhold, men dog høre til samme som geistligt Sogn betragtet, lige til Eidersteds Sogne Witswort og Koldenbyttel, samt begrændses mod Syd af Svabsted Sogn, mod Øst af Ostenfeld Sogn, mod Nord af Svesing, Hatsted og Skøbøl Sogne, medens det mod Vest naaer til Havet. Foruden fornævnte Koge høre ogsaa en Deel af Porrenkog og den lille Døkkog til Sognet. Kirken omtrent midt i Sognet, 1/2 Miil sydøst for Husum og 1 1/4 Miil nord for Frederiksstad. Sognets Fladeindhold er med Kogene og Forlandet henved 1 1/2 kvadrat Miil; Kogene ere fortrinligt Marskland; Geestlandet er i det Hele fladt, af sandet og sandmuldet Beskaffenhed. I den nordlige Deel af Sognet løber Husumaa, der efter at have gjennemløbet Husum-Møllendam løber Syd om Kjøbstaden Husum, hvis Havn den danner, hvorpaa den falder i Vesterhavet, hvor dens Fortsættelse gennem Vaderne kaldes Heverstrømmen; Mildeaa, der løb gennem Sydermarsk, existerer nu ikke mere, hvorimod Geestvandet er afledet gennem en langs Marskkanten gravet Canal, der paa Generalstabens Kort er benævnet Mildeaa. Gjennem Sognet passere de fra Husum udgaaende Chausseer til Tønder, Flensborg, Frederiksstad-Tønning og tvende større Landeveie over Treia og over Hollingsted til Slesvig, ligesom ogsaa den sydslesvigske Jernbane passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Mildsted med Kirke, 2 Præstegaarde, Skole, Dampbrænderi, Kro, Fattighuus og Cancelligodset Mildstedhof af Størrelse som en Heelgaard, Rødemis med Skole, 3 Kroer, 2 Vindmøller, Husum Jernbanegaard og Cancelligodset Rødemishof af Størrelse som en 3/4Gaard, Oldersbæk med Skole og Kro, Rantrum med Skole og 2 Kroer, Rosendal med Biskole, Ipersted med Biskole; til Sognet høre endvidere de i nær Forbindelse med Kjøbstaden Husum staaende Landsbyer Øster-Husum med Vandmølle og Nord-Husum. Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder ere Maas, Fischerhaus, Schauenthal, Vosberg, Lurup, Finkenhaus, Vosskuhl, samt de i Sydermarsk beliggende større Arveforpagtningsgaarde Meierhof og Hakenhof, hver med et Areal af ca. 150 Dagslet Land. Ialt i Sognet 2 Præstegaarde, 2 Cancelligodser, 2 større Arveforpagtningsgaarde, 186 Gaarde, 117 Huse med Jord og 149 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 10 Gaarde og 40 Huse.

Indvaanere: 3035. Landbrug er Hovederhvervet. Ved Digearbeide og ved Dagleie i Kjøbstaden Husum have mange af den ubemidlede Deel af Befolkningen Erhverv.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner 16 af Husum Amts Lægder nemlig 26de - 41de.

I verdslig Henseende hører Husum-Slot med Omliggende under Sognet (see Husum). Sydermarsk med den indenfor Husum Amts Grændse liggende Deel af Damkog, saavel som Darrigbølkog og Margretekog (tilsammen 5976 Dagslet) danner, som foranført, en egen Commune, men hører under Sønderherreds Ret i Mildsted.

Rødemis Fogderi, en Deel af det gamle slesvigske Bispegods, bestaaer af den største Deel af Byen Rødemis, med nogle enkelte adspredte Eiendomme, hører i geistlig Henseende aldeles til Sognet og er ogsaa i visse communale Forhold forenet med samme, medens det i andre Henseender har sine egne communale Forhold, der repræsenteres af en Høstmand; det har sin egen Ret med 9 Retsbønder ("Gerichtsbonden"). Sognet er deelt i 7 Bondefogeddistricter: Rødemis, Mildsted, Rantrum, Oldersbæk, Rosendal, Østerhusum og Nordhusum.

Kirken har en aarlig Renteindtægt af 360 Rd. samt i Forpagtningsafgift af en Marskfenne 64 Rd. Ved Kirken er ansat en Hovedpræst og en Compastor; begge disse Præstekald ere Valgkald. Kaldenes Indtægter kunne ifølge foreliggende Beretninger anslaaes til resp. 1100 Rd. og 700 Rd. Kirkesproget er tydsk. I Mildsted er en Sparekasse, hvori ved Udgangen af 1860 indestod paa Interessenternes Conto 33,269 Rd. (1859: 22,256 Rd.)

Mildsted Kirke, der var helliget St. Lambert, er en temmelig stor Bygning deels af Kampesteen, deels af Muursteen, med et afstumpet Taarn, hvori et Uhr; selve Kirken har fladt Loft, under Chor og Taarn Hvælvinger; Orgel; 12 Apostelbilleder, der skulle være tildrevne 1634; ved Nordsiden af Kirken findes en Gravhvælving over Jorden, hvori efter den foreliggende Beretning foruden Andre hviler en Generalmajor von Woppenschnow, der skal være bisat for omtrent 80 Aar siden.

Da Kong Knud Magnusson 1151 maatte flygte for Modkongen Svend (Grathe), tog han sin Tilflugt til Friserne, som han formaaede til i dette Sogn at opføre en Fæstning Mildeborg i et Morads ved Mildeaa; Fæstningen maatte dog endnu samme Aar overgive sig til Svend.

Hundrede Aar derefter samlede Kong Abel her den store Hær, hvormed han angreb Friserne, og efter Nederlaget ved Oldenswort blev han dræbt paa Milderdæmning af Wessel Hummer d. 29de Juni 1252 i Nærheden af Borgen; denne er rimeligviis da bleven ødelagt af Friserne, og ikke, som man har antaget, i Vandfloden 1300. I Slutningen af det 16de Aarhundrede skal der endnu have været Spor af Borgen. Dens Plads findes afsat paa Bovens's Kort over Eidersted.

Mildsted gamle Kirke blev i Krigen 1417 *) afbrændt af Ditmarskerne tilligemed Møllen ved Husum. Herom hedder det i en gammel ditmarsk Vise:

*"De Walermøle tho Husum Brennedden wi af,
Par verworwen wi Prys un Ere;
De Karke tho Milstede Brennedden wi af,
Dat vergave uns Gott der Here."*

*) Hansens Chronik der Friesischen Uthlande S. 69. Eiter Jensen, Schrøder og J. N. Schmidt skete det 1413; men Krigen mellem Friserne og Ditmarskerne udbrød først 1414.

Indtil 1448 hørte Husum til Mildsted Sogn. Ved Kirken var der indtil 1767 ansat 3 Præster.

Svabsted (Schwabstedt) Sogn omgivet af Koldenbyttel, Mildsted, Ostenfeld, Bergenhusen og Syderstapel Sogne. Kirken sydligt i Sognet, 1 3/4 Miil sydøst for Husum og 3/4 Miil øst nordøst for Frederiksstad. Arealet, ca. 7007 Tdr. Land, bestaaer for Størstedelen af høitliggende, muldet og sandmuldet Geestland, der især hæver sig mod Sydvest (Glockenberg, hvorfra sees 12 Kirker) og har et markeret Affald mod de smallere Marskstrækninger, der langs Trenefloden findes i Sognets østlige, sydlige og vestlige Deel (Svabsted-Østerkog, 690 Dagslet, en Deel af Kogen Herrenhallig og Svabsted-Vesterkog); disse Marskstrækninger benyttes fornemmelig kun til Græsning og Høslet.

I Sognet ligger den til det 2det Gottorpske Skovdistrict hørende Statsskov Lehmsiek, der er 249 Tdr. Land stor. Treneflodens bugtede Løb gennem Eng- og Marskstrækninger, den saakaldte Trenemarsk, danner Sognets Øst- og Sydgrændse (dog ligger en enkelt Gaard Hemhof paa den sydlige Bred af Floden); dens Løb har først en sydlig Retning, indtil den ud for Byen Syderhøvt pludselig bøier mod Vest; i Sognet findes ingen Broer over Floden, hvorimod Færgefart over den finder Sted fra Byerne Svabsted, Hude og Fresendelf.

I Sognet: Byen Svabsted, beliggende paa en Skraaning ned mod Trenen, med Kirke, 2 Præstegaarde. 2 Skoler, 1 Brænderi, 10 Kroer, 1 Fattighuus og Boliger for alleslags Haandværkere (ca. 160 Beboelser, 1000 Indv.); endvidere Byerne Lehmsiek med Teglværk og Skovfogedbolig, Hollbølhuse, Fresendelf med Skole og Færgehuus med Kro, Syderhøvt, Hude med Skole og Færgehuus med Kro, Ramsted med Skole, Kro og 2 Vindmøller, den adspredt liggende By Wisch. Samlinger af Beboelser og enkeltliggende Steder ere Godset Wischhof, 180 Dagslet Land á 216 kvadrat Baand. (det har nogle af adelige Godsers Rettigheder og betegnes ofte som adeligt Gods) og 2 i Kogen Herrenhallig beliggende Arveforpagtningsgaarde, der tilsammen have et Areal af 194 Dagslet Land á 216 kvadrat Baand, større Gaarde ere endvidere Arveforpagtningsgaardene Svabstedhof 116 Dagslet, Vester-Papenhørn 66 Dagslet, Øster-Papenhørn 64 Dagslet, Store- og Lille-Middelborg, beliggende i Marsken, og den syd for Trenen, fra det øvrige Sogn adskilte Gaard Hemhof 21 Dagslet Land á 216 kvadrat Baand. Ialt i Sognet 2 Præstegaarde, 7 større Gaarde, 360 Gaarde og Huse. Udenfor Byerne ere beliggende 11 Gaarde og 31 Huse.

Indvaanere: 2052. Landbrug er Hovederhvervet. I Byen Svabsted, der henføres blandt de ikke laugsberettigede Flækker, have Indvaanerne Hævd paa at drive borgerlig Næring (Rescr. 22de Jan. 1753), der i Forening med Landbrug, Havedyrkning og Dagleie danner deres Erhverv. I Svabsted holdes d. 1ste October Marked med Heste og Kvæg.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner 12 af Husum Amts Lægder nemlig 42de - 53de.

Sognet har en "Kirchspielshöftmann", der deeltager i de forskjellige communale Commissioner og repræsenterer Sognet ved Amtsforsamlingerne; Svabsted, med hvilken Lehmsiek i communal Henseende er forenet, har 2 Bondefogder; hver af de 6 Byer Wisch, Ramsted, Hude, Fresendelf, Holbølhuse og Syderhøvt danner eet Bondefogeddistrict.

Kirken har en aarlig Kornindtægt af 22 Tdr. Rug og 8 Tdr. Byg samt eier 2672 Rd. i Capitaler. Ved Kirken er ansat en Hovedpræst og en Diaconus; begge disse Præstekald ere Valgkald. Kaldenes Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til resp. 1000 Rd. og 800 Rd. Kirkesproget er tydsk. Fattigvæsenet eier et Legat paa 3450 Rd.

Til Svabsted Fogderi, men ikke til Svabsted Sogn, høre 10 Gaarde og 19 Huse i Byerne Valsbøl og Meden i Valsbøl Sogn, Vis Herred, Flensborg Amt (det saakaldte Svabsted Strøgods), see Valsbøl Sogn.

Den fordem til St. Jacob indviede Kirke er, uagtet den mangler Taarn, en ret anseelig Bygning, med et eiendommeligt fast og alvorligt ydre Udseende. Den hører nemlig til en i det sydligere Slesvig oftere forekommende Slags Kirker *), hvis Mure bestaae af Kampesteen, der for Størstedelen ere kløvede og saa godt sammenpassede og forbundne ved en fortrinlig Muurkalk, at man ved dem med god Grund har undladt den Overkalkning, der ellers sædvanligviis holdes for nødvendig for de af raa Kampesteen opførte Bygninger.

*) Andre Exempler ere Kirkerne i Hadeby og Borreby samt alle de tre med runde Taarne forsynede Kirkebygninger i Syderstapel. Kosel og Overso.

Dog findes der ogsaa, om end i ringe Mængde, vulkansk Tuf fra Rhinen i denne Kirke, hvilket saa meget mindre kan vække Forundring, som det jo var op ad den tætved forbiflydende Trene, at de store Partier af dette Bygningsmateriale ere blevene førte til Hollingsted og til Byen Slesvig. Meest iøjnefaldende fremtræder Tuffen, tildannet som temmelig store Muursteen, i Indfatningen af det rundbuede Vindue i Chorfirkantens flade, østlige Slutningsmuur.

Ret interessant er det ogsaa, at Kirkens gamle Alterbord ligeledes er opført af Tufsteen; thi deri have vi et temmelig sikkert Vidnesbyrd om dets høie Ælde, eftersom Indførelsen af den rhinske Tuf til den jydsk Halvø synes at være ophørt i Løbet af det 13de Aarhundrede. Dette Alterbords Afstand fra Østmuren udgjør omtrent fem Qvarter. Alle Kirkens bevarede oprindelige Bueformer, f.

Ex. Chorbuem, Vinduesbuer o. s. v, ere runde. Sandsynligviis tilhører Bygningen 12te Aarhundrede. I sit Indre har den Bjælkeloft.

Det af Tømmerværk opførte Klokkehuus ligger paa en lille Høide lidt nordligt for Kirken. Men til denne selv ere mod Slutningen af Middelalderen flere mindre Tilbygninger opførte, nemlig en ved Sydsiden og tvende ved Nordsiden. Disse er alle byggede af store røde Muursteen i gamle Skifter. Kirkens Vestgavl ere ligeledes for en Deel bygget af Muursteen, fornemmelig i Overdelen, og her forsynet med Aarstallet 1651. Naar det derfor almindelig hedder, at Kirken i det nævnte Aar er bleven gjort 10 Fod høiere, saa kan denne Efterretning ikke være at forstaae anderledes, end at det er dette her nævnte Parti, som ved den Tid er blevet ombygget i saa stor en Udstrækning.

- Kirken i Svabsted tilhørte mærkeligt nok ikke den slesvigske Biskop, men derimod Domcapitlet. Alligevel var det saare naturligt, at den biskoppelige Borgs Nærhed paa mange Maader kom den tilgode og maatte efterlade sig Mindesmærker i dens Indre.

Kirken havde i den katholske Tid flere særskilte Altere og Vicarier. Blandt andre omtales udtrykkeligt Vor Frue Alter. Til dette har sandsynligviis den særdeles smukke, men desværre ilde medhandlede Altertavle hørt, som nu findes anbragt i et lukket Skab ved Chorets nordlige Muur og vistnok maa betragtes som det fortrinligste af de flere ret mærkelige ældre Gjenstande, som Kirken har bevaret. Indfatningen af de ni Afdelinger, som dette Alter indeholder, dannes af smukke gothiske Træskjærerearbejder, der ligesom de i dem værende fritstaaende, i Alabast udførte, Figurer og Grupper bære Præget af Middelalderens Slutningstid. Hvert af disse smaa Skulpturarbejder har en Høide af 8 - 9 Tommer. Flere af dem have mistet Hoveder eller andre Lemmer, hvilke dog tildeels endnu ere bevarede i Skabet. Foruden den smukke Udførelse i den klare, hvide Steenart udmærke de sig endnu ved Levninger af en med megen Fiinhed anlagt Maling og Forgyltning. Det midterste Feldt indeholder en Fremstilling af Hyrdernes Tilbedelse; i det. som er derunder, sees Bebudelsen. De øvrige Afdelinger have hver tvende fritstaaende Figurer, blandt hvilke flere med Lethed kjendes, saasom Johannes den Døber, St. Christophorus, Laurentius, Antonius, Kathrine o. s. v.

- Kirkens nuværende Altertavle er først i nyeste Tid kommen hertil, efterat den tidligere har tilhørt den gamle, i Aaret 1807 nedbrudte, Kirke i Husum. Den er udskaaren af Egetræ, og dens Hovedbillede giver en Fremstilling af Korsfæstelsen med mange Figurer af Krigere, Kvinder o. s. v. I Baggrunden sees en Klippeegn omkring Jerusalem. Paa begge Sider, men dog endnu i Hovedtavlen, hvis Høide er godt 9 Fod til en Brede af næsten 6 1/2 Fod, findes fire mindre Fremstillinger. Til Venstre for Beskueren sees forneden Frelseren, der bærer Korset; foroven Opstandelsen; til Høire forneden Gravlæggelsen, foroven Jesus i Gethsemane. Paa begge de bevægelige Fløie ere de tolv Apostle anbragte.

Efter Husum Kirkes Nedbrydelse blev denne Altertavle solgt ved Auction og var i længere Tid i privat Eie. I Aaret 1826, da Pastor Lübker i S. H. L.

Provinzial-Berichte S. 609 ff. med Varme omtalte og beskrev den, stod den tilfals hos en Borger i Husum, der havde modtaget den for Gjæld. Denne som og andre Forfattere have villet hævde den som et Arbeide af Husumeren Hans Brüggemann, der har forfærdiget den berømte Altertavle i Slesvig Domkirke. Der er bl. A. blevet gjort opmærksom paa, at den ligesom denne er udført af Egetræ, der ikke er malet, men kogt i Olie o. s. v.

Hr. Kammerraad Grove i Husum, der nylig har gjort sig fortjent ved Svabsted Kirkes Restauration, vil dog have fundet Spor af, at den tidligere har været malet, hvorfor den ogsaa nu er bleven fuldstændigt forsynet med Maling og megen Forgyldning. Hvad det Spørgsmaal angaaer, om denne Tavle er et Værk af Brüggemann, da maa det først bemærkes, at Efterretningen herom ikke vides at forekomme hos nogen Forfatter, der kan gjælde for paalidelig Hjemmelsmand. Afgjørelsen maa altsaa hentes fra Tavlen selv. Hvad nu de nævnte fire mindre Fremstillinger og Apostelfigurene angaaer, da kunne de ikke i nogen væsentlig Grad siges at overgaae det fabrikmæssigt udførte Træskærerarbeide, hvoraf vi have saa meget bevaret i vore gamle Kirker fra Middelalderens Slutningstid. Midttavlen har ganske vist noget mere end almindeligt Livfuldt og Eiendommeligt i Bevægelser og Stillinger; men saavel i det Hele som i det Enkelte staaer den dog saa langt tilbage for Tavlen i Slesvig, at den ikke giver nogen Berettigelse til at slutte, at den skulde hidrøre fra samme Mester.

Naar Alterfløiene ere lukkede til, sees paa Udsiden tvende store, paa Lærred udførte, Oliemalerier, af Herren med Himmelkuglen i Haanden, og af Johannes den Døber; men disse skrive sig fra en langt senere Tid. sandsynligviis fra det 17de Aarhundrede. Ogsaa endeel andre Oliemalerier har Kirken med Fremstillinger dels af Herrens Lidelseshistorie, dels af flere af Apostlene. De fem gamle Chorstole, som befinde sig paa den nordlige Side i Choret, hidrøre sandsynligviis endnu fra Slutningen af Middelalderen. De have dog intet videre Mærkeligt ved sig og staae i Udførelsen langt tilbage for meget Snitværk, der findes i Kirken fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, og hvoriblandt fornemmelig Døbefonten og Prædikestolen fortjene at fremhæves. Disse tvende smukke Stykker ere ifølge de paa dem selv værende Angivelser begge skjænkede til Kirken af Hertug Ulrik, Kong Frederik II.'s Søn, der fra 1602 - 1624 som verdslig Fyrste var Biskop af Slesvig.

Den nævnte Døbefonts Grundform er ottekantet, og den er forsynet med et ligeledes smukt udskaaret, pyramideformet Laag eller Himmel, der er indrettet til at hidses op under Loftet, naar Daaben benyttes. Forneden er denne Daabshimmel rundt omkring prydet med alle de Landes og Landskabers Vaabener, hvortil Hertugen stod i Forhold som Besidder, Bestyrer eller Arving. Over Giverens Navn findes Hosebaandsordenens Devise.

Heller ikke paa Prædikestolen, der er betegnet med Aarstallet 1606, mangler denne Devise. Det blaa Baand, hvorpaa den er anbragt, er her slynget udenom Hertugens Vaaben, der indtager det meest fremtrædende af de sex Feldter paa Prædikestolens Sideflader, midt imellem en fortløbende Række Relieffer af den hellige Historie. Opgangen til Prædikestolen begynder ikke inde i den egentlige

Kirke selv, men fører fra den ved Chorets sydlige Side værende Tilbygning paa skraa op igjennem Muren.

Paa en Steen, der ligger i Gulvet midt under Indgangsdøren fra Choret til denne Sidebygning, findes indhugget følgende Ord, der kunde synes at tyde paa, at Døbefonten engang har havt sin Plads herinde, nemlig:
WER DA GLOFT VN DEVPT WARD DE WARD SELIG.

Svabsted Fogderi er den betydeligste Levning af det forhenværende Amt Svabsted, oprettet af den slesvigske Biskops verdslige Gebeet. Dette Amt, der var spredt saa at sige over hele Hertugdømmet, bestod som særskilt Inddeling indtil 1702.

Til de biskoppelige Besiddelser hørte ifølge et Document fra 1523:

- 1) Borgen og Byen Svabsted samt hele Sognet og noget Strøgods, hvorover fri Birkeret med Hals og Haand;
- 2) Byen Rødemis med noget Gods, hvorover Birkeret;
- 3) Sognet Treia og noget Gods, hvorover Birkeret;
- 4) Fysing By med endeel omliggende Gods, hvorover Birkeret;
- 5) Svansø Birk, hvortil Stubbe By og Slot, Byerne Bustorp og Gukløby samt næsten hele Svansø Sogn m. m.;
- 6) Nørre-Goesherreths Birk med meget spredt Gods (Bordelum Fogderi);
- 7) Als Birk med Byen Stavensbøl, en Deel af Sebelaa og noget Gods i Sundeved; endvidere
- 8) følgende spredte Eiendomme: endeel Gods i Omegnen af Haderslev og Aabenraa (Kolstrup Fogderi), Bispegaardene i Slesvig og Haderslev, noget Gods i Stapelholm og i Bergenhusen Sogne samt i St. Peter Sogn i Eidersted.

Da den sidste katholske Biskop Gottschalck von Ahlefeld var død 1541. gik Bispegodset over i verdsligt Herredømme. Den første evangeliske Biskop i Hertugdømmet Slesvig, Tilemann von Hussen, maatte 1549 antage Frederik I.'s Søn Prinds Frederik til Coadjutor, og Prindsen efterfulgte ved Hussens Død 1551 denne som Biskop, det vil sige som Besidder af Biskopsgodserne eller Amtet Svabsted. Prinds Frederik antog Hertug Adolf af Gottorp til Coadjutor, hvilken derefter fra Frederiks Død 1556 til hans egen Død 1586 besad det seculariserede Bispedømme; derefter kom Bispedømmet under Kongen, og fra 1602 var Christian IV.'s Broder Hertug Ulrik Biskop; ved dennes Død 1624 inddrog Kongen Bispedømmet, dog under Protest fra Hertugen af Gottorp, der ved Forlig af 1658 blev Besidder og med en kort Afbrydelse beholdt det, indtil Kong Frederik IV. 1702 satte sig i Besiddelse deraf.

Af de nævnte Besiddelser gik alt tidlig de i Svansø over til adelig Eiendom; ogsaa ved Haderslev fraskiltes noget Gods, og 1651 solgtes Stavensbøl paa Als til Hertug Ernst Gynther af det sønderborgske Huus.

I 1702 ophævedes endelig Amtet ganske. Svabsted og Rødemis kom under Amtmanden i Husum, Treia og Fysing kom under Gottorp Amt, Bordelum til Tønder Amt og derfra 1713 til Flensborg Amt, navnlig under Landskriveren i

Bredsted, senere ved Bredsted Amts Oprettelse til dette (see Bredsted Amt), Besiddelserne ved Aabenraa og i Sundeved under Aabenraa Amt.

Det er sandsynligt, at de biskoppelige Godser ved Svabsted stamme fra det Bytte, hvorved Biskopperne istedetfor Gammel-Gottorp og 3 Byer i Svansø fik Gods i Sønder-Goes Herred. I Begyndelsen af det 14de Aarhundrede omtales Bispeborgen i Svabsted ("Suaffstede"), der tidligere skal have ligget paa et andet Sted ved Navn Mylde (Middelborg, erindrer maaskee herom); Biskop Johan forpligtede sig 1322 til, at Slottet i al Nød ("in allen Nöthen") skulde staae de holsteenske Grever aabent; Slottet blev ved 1372 af Biskop Johan Scondelef forstærket med et Steentaarn; 1375 indtog Holstenerne det og Biskoppen maatte indløse det, men pantsatte det derefter 1406 til Dronning Margrete, der satte Ridder Andreas Iversen (Rosenkrands) af Hevringholm til Høvedsmand paa samme, forat han derfra kunde tvinge Friserne til Lydighed; han plagede og brandskattede dem ogsaa saaledes, at de grebe til Vaaben og angrebe Slottet 1409, men bleve slagte tilbage; senere havde Hartvig Breide Slottet inde; han tillod Vitaliebrødrene at have Tilhold her; Hertug Henrik og Hamborgerne forenede sig da, indtog Borgen og fordreve Sørøverne samt satte Henning von dem Hagen til Høvedsmand; først 1430 kom Svabsted igjen i Biskoppens Magt, idet Biskop Nicolaus indløste det fra Henneke Meinstorf for 980 Mark; derefter beboedes det af de katholske Biskopper, senere af Amtmændene for Svabsted Amt, og blev først nedrevet 1730.

I Aaret 1613 troede man at have fundet en Lægekilde ved Svabsted; i Begyndelsen besøgte den meget, men snart tabte den sit Ry.

Det adelige Gods Wischhof var forhen langt større, men meget af samme er for længe siden bortsolgt. Det har tilhørt Familierne Buchwald, Ahlefeldt og mange flere. Windingmoor var en Landsby i Svabsted Sogn, der nævnes 1462, men nu er forsvunden.

Foruden Kirken var der endnu et St. Nicolai Capel foran Slottet.

Simonsberg Sogn omgivet af Mildsted, Witswort og Ulvesbøl Sogne samt af Vesterhavet. Kirken omtrent midt i Sognet, 1 Miil sydvest for Husum og 1 3/4 Miil vest nordvest for Tønning. Arealet, Forland medregnet, ca. 1900 Tdr. Land, bestaaer af fortrinligt Marskland, nemlig den i 1861 paany inddigede Simonsbergkog (ca. 900 Dagslet) samt Dele af Adolfskog, Obbenskog og Neukog. Den ubeboede Hallig Padelak i Simonsberg-Bugten regnes ogsaa til Sognet, ligesom Forlandet syd for Husum-Aa.

I Sognet: den langs det gamle Havdige beliggende, af omtrent 80 Huse bestaaende By Simonsberg med Kirke, Præstegaard, Skole og 2 Kroer; udflyttede Kroer ere Weissknie og Dreisprung.

Indvaanere: 433, især bestaaende af Huusmandsfamilier, der ernære sig ved Dagleie; Kogsjorderne eies for en stor Deel af udenfor Sognet Boende.

Sognet hører under Husum Landfogdies Jurisdiction (Husum), Husum Amtstuedistrict (Husum), Husum Huusfogeddistrict (Husum), Husum Physicatdistrict (Husum); danner Amtets 67de og 68de Lægd.

Simonsberg Sogn danner et eget District med en Lehnsmand. Det har en egen Thingret, sammensat af Landfogden for Husum Amt, 4 Raadmand fra Eidersted, nemlig 2 fra den vestlige og 2 fra den østlige Deel, 2 Bisiddere fra Simonsberg og Actuaren fra Husum Amt som Protocolfører. Kirken eier 1898 Rd. i Capitaler og 7 Dagslet Marskland. Præstekaldet er et Valgkald. Kaldets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til ca. 450 Rd. Kirkesproget er tydsk.

Fra det nordstrandske Lundenberg Herred frareves allerede tidligt Sognene Lundenberg og Simonsberg (efter Heimreich allerede 1218). Af Lundenberg er endnu den ved halv Flod tørtliggende Lundenberg Sand tilovers. Den ligger lidet over en Miil v. t. S. for Husum; noget syd for denne laae Kirken. I Vandfloden 1634 brød Vandstrømmen midt igjennem samme, og den var derefter tabt for stedse. Beboerne søgte nu den nordøstligere liggende (i Nærheden af den Halvø, der flyder ud syd for Husum)

Simonsberg Kirke. Denne Kirke maatte 1534 formedelst Flodskade lades udenfor Diget; 1545 blev den nyopbygget; 1634 kom den atter udenfor Diget, og 1654 nedlagdes den.

Ved Aar 1500 var der øst for Lundenberg (omtrent mellem Padelak-Hallig og Darrigbølkogs Havdige Finkendam) opstaaet et Sogn, Padelak, med en egen Kirke, der stod til 1654, da den saaledes medtoges af Vandflod, at den maatte nedlægges; men til den Tid var der vundet tvende nye Koge, Øster- og Vester-Kog, og Padelak Sogn derved forøget.

Padelakerne forenede sig nu med Simonsbergerne (til hvilke, som foranført, de tiloversblevne Lundenbergere havde sluttet sig); og de byggede samme Aar en for dem fælles Kirke, derfor ogsaa kaldet Simonsberg og Padelak salvators Kirke, for hvilken dog Navnet Simonsberg Kirke senere blev almindeligt. Fra 1654 til 1717 havde dog hver Menighed sin særskilte Præst.

1717 d. 24de December gjenembrød Vandet Sognets Sødige og efterlod kun uinddige Forlands, og Vatstrækninger. Kirken blev dog staaende, men laae udenfor Diget, og man maatte med Hensyn til Gudstjenesten indrette sig efter Flodtiden.

Den store Vandflod 1825 angreb i høi Grad Kirkebygningen, der maatte nedbrydes 1839. En ny Kirke, den nuværende Simonsberg Kirke, indviedes 29de Juli 1830 ved en Tale af Generalsuperintendent Adler. Den ligger paa Udendiget noget sydligere end den ældre, er ganske simpel, forsynet med et lille Trætaarn, hvorpaa et Kors.

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap.
Kjøbenhavn.
I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlingske Bogtrykkeri ved L. N.
Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til
Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

Side 235 - 248